

historie-online.dk

(/)

[🏠 \(/ \)](#) > Diverse (<https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84>)> Bøger (<https://www.historie-online.dk/boger>)> Anmeldelser (<https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5>) > Jøder i provinsen

Jøder i provinsen

*Kategori: Anmeldelser**Visninger: 958*Del artikel: **f** ([https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=https://www.historie-](https://www.facebook.com/sharer/sharer.php?u=https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/joeder-i-provinsen)[online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/joeder-i-provinsen](https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/joeder-i-provinsen)) **t**<https://twitter.com/home?status=>. Aktiviteten kan ses på [https://www.historie-](https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/joeder-i-provinsen)[online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/joeder-i-provinsen](https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/joeder-i-provinsen)) **in**[https://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=https://www.historie-](https://www.linkedin.com/shareArticle?mini=true&url=https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/joeder-i-provinsen&title=)[online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/joeder-i-provinsen&title=](https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/joeder-i-provinsen&title=))**Bent Blüdnikow****Jøder i provinsen****Dansk Jødisk Museum. 191 sider rigt illustreret. 249 kr.**

Af Per Ole Schovsbo

Den gamle By i Aarhus har i samarbejde med Dansk Jødisk Museum i København indrettet en del af det såkaldte Randershus til et lille museum. Randers havde i sidste halvdel af 1800-tallet en vigtig jødisk menighed i byen, og udstillingen viser familien Hertogsohns børstefabrik og forretning, maleren Bernhard Levins lejlighed og på førstesalen temaudstillinger om provinsjødernes historie. Samtidigt med udstillingens åbning, har Dansk Jødisk Museum udsendt Bent Blüdnikows bog *Jøder i provinsen*.

Bogen fortæller om de sefardiske jøders tidlige indvandring fra syd til Altona, Wandsbek, Glückstadt i 1600-tallet og videre til sydlige Jyllands Fredericia, hvor de af kongerne fik mulighed for at fastholde kultur og religion med synagoge og gravplads. De tilførte friske impulser, takket være deres mange internationale forbindelser, og var ikke uden økonomiske midler. Deres aktiviteter udbredtes efterhånden også til hovedstaden og satte mange aftryk, der førte til handelskompagnier og industrier, som i flere århundreder berigede det danske samfund. Den senere indvandring af ashkenasiske jøder fra Østeuropa til provinsens købstæder, hvor de ernærede sig som håndværkere og iværksættere. De to grupper smeltede efterhånden sammen med nye tilkomne grupper fx fra Polen i årene 1969-75, på trods af de store kulturelle forskelle.

Jøderne i provinsen giver eksempler på de meget forskellige jødiske slægters historie, der skildres med det Blüdnikowske øje for markante personligheder, ildsjæle og fantastier. Som fx Michael Nathansen fra Fredericia, der blev soldat i pavens hær og senere kæmpede som danske soldat i Treårskrigen 1848-50 – hesteopdrætteren og himmelstormeren Isaac Nathansen, der af den danske konge blev deporteret til Brasilien, hvor han blev kejser Pedros personlige hesteopdrætter – den polske Isidor Henius, der grundlagde De danske Spritfabrikker i Aalborg – sæbehandleren Adolph Philipsen fra Odense, der ombragte en inkassator og anbragte liget i en tønde som han sendte til USA. Desværre kom tønden retur med lig og det hele, og Phillipsen endte i tugthuset på livstid – eller Rachel Hertz i København der slugte 359 synåle og blev verdensberømt. Det er tydeligt at det mentale pres på en ikke altid velkommen minoritet uden land kunne blive for stort og føre til det, man i vore dage kalder udadrettet adfærd.

Men *Jøder i provinsen* rummer også beretninger om de jødiske menigheder, der illustreres med originale fotos, tegninger og malerier udført af jødiske kunstnere. Jonas Phillip Hartogsohn, der stammede fra Nordtyskland, slog sig ned i Randers 1850, hvor han giftede sig med Hanne Betti Nathansen og grundlagde det velrenommerede børstenbinderfirma, der først lukkede i 1968. Han var medlem af trossamfundet i Randers, der havde opført en nu nedrevet synagoge mens den jødiske kirkegård endnu eksisterer. Centralt er Henri Nathansens skuespil *Indenfor Murerne*, der er et af Det kongelige Teaters mest opsatte stykker. Nathansen var barnebarn af slagteren i Randers, Michel Nathan. Han var uddannet jurist og tilhørte den kulturradikale kreds omkring fritænkeren Georg Brandes.

Tidligt vandrede også småhandlende fattige jøder fra syd op gennem Jylland uden tilladelser – kaldet lejdebreve – og de huskes langt op i tiden og blev næsten til et begreb for omvandrende krejlere. De ernærede sig på mange forskellige måde som fx de jødiske kvinder, der bagte og solgte særligt brød til ærgrelse for købstædernes bagere. Andre af de omrejsende jøder bragte spændende varer med sig fra deres netværk i Hamborg og Altona, fx silkevarer, bændler, fransk lærred, tørklæder og chokolade. Den største chokoladehandler udenfor København var således Hartvig Isaach i Fredericia. Isaach var i øvrigt

forstander for den jødiske menighed i byen. Linda Brammer Dyrsting fortæller sin families historie i Fredericia og om hendes interesse for at tage vare på de jødiske begravelsespladser i Danmark. Det er en vigtig og nødvendig opgave.

Relativt sent opstod der en jødiske menighed i Ribe med flere købmandsfamilier, der testamenterede penge både til fattige jøder og til almene formål udenfor den jødiske kreds. Herfra kom handelsfolk til Tønder, hvor maleren Geskel Saloman blev født. Han blev kongelig portrætmaler og professor ved Akademiet i Stockholm. Menigheden i Horsens fik efter en strid to synagoger, hvoraf den enes bygning endnu er bevaret som den eneste i provinsen.

Til Aarhus kom flere jøder, heriblandt familien Rée, der også opbyggede handelsimperier i Randers og København. Den jødiske menighed i Aarhus blev efterhånden så stor, at det blev nødvendigt at anlægge en begravelsesplads, og erhvervsmanden Hartvig Phillip Rée blev optaget af at skrive musik og tekster til synagogens ceremonier, hvis gudstjenester han reformerede. Senere kom østeuropæiske jøder til Aarhus, heriblandt skrædderen Israel Abbramow Borenhof, der skabte en række skrædderforretninger i flere byer ved navn Carlton.

Der kom jødiske handlende til markederne i byerne og derfor også til Aalborg, hvor Isidor Henius fra Polen etablerede Aalborg Privilegerede Sirup- og Spritfabrik, der som nævnt udviklede sig til De danske Spritfabrikker. Men jøderne interesserede sig også for journalistik både i København og i provinsen. I Aalborg blev Bernhard Rée fx redaktør på Aalborg Stiftstidende og forfulgte - efter sin dåb som kristen - en politiske karriere som medlem af Viborg Stænderforsamling og medlem af Folketinget.

Der var mange andre jøder i den danske dagspresse, heriblandt Meir Aron Goldschmidt, der grundlagde Næstved Tidende og senere det satiriske tidsskrift Corsaren, inden han kom videre med sit forfatterskab. Der var i perioder også jødiske redaktører på Berlingske Tidende, Bornholms Tidende og Vejle Amts Avis.

Også på Lolland-Falster var der jødiske menigheder helt fra midten af 1600-tallet, således i Nakskov, hvor Jacob Sostman og Abraham Meyer Polack grundlagde et tobaksspinderi. Gravpladsen i byen er fra 1700 og en synagoge i 1787, men menigheden klingede ud i løbet af 1800-tallets slutning. I Maribo etablerede Bendix Hertz en købmandshandel, der senere afløstes af Elias Mendels handelsvirksomhed.

På Fyn var det Svendborg og især Faaborg, der havde store jødiske menigheder med synagoge og gravplads, men det gik ned ad bakke i anden halvdel af 1800-tallet, fordi mange jøder lod sig døbe for at blive fuldgældige medlemmer af det kristne samfund, ikke mindst fordi Jødeurolighederne i 1819 og 1830 i København gav voldsomme rystelser i menighederne. Men en stilfærdig integration gjorde også, at mange simpelt hen mistede interessen for den jødiske religion og tradition.

Bogen rundes af med afsnit om jøder på Sjælland i byer som Ringsted og Helsingør og tidligere overrabbiner Bent Exner fortæller om familien i Slagelse. Sagnet om Ahasverus, Jerusalems skomager eller den vandrende jøde, kommer også med i forbindelse med en skitse af dansk jødelovgivning, der går helt tilbage til 1600-tallet. Selvom jøderne fik næsten samme rettigheder som øvrige danske borgere i 1814, kunne kun kristne mænd vælges til stænderforsamlingen og til folketinget efter grundloven af 1849. Fremmede jøder skulle helt frem til 1850 have særlig tilladelse til indrejse i Danmark, bl.a. fordi præsten N F S Grundtvig var bange for, at Danmark kunne blive overrendt af fremmede jøder. Og det var man som nævnt bange for helt frem til 2. verdenskrig.

Bent Blüdnikow giver således med sin bog et levende og utraditionelt indblik i provinsens jødiske historie illustreret med anekdoter og skæve fortællinger. Det er en kalejdoskopisk fremlægning af en hidtil overset del af både dansk jødisk historie og danmarkshistorie, der minder anmelderen om, at der er og var meget mere på spil. Jødernes historie og kultur er jo bagtæppet for den kristne verden og dermed i sidste ende også for dansk provinskultur.

[Historie-online.dk, den 27. juli 2026]

SE RELATEREDE ARTIKLER

HISTORIENS AFSLUTNING OG DET SIDSTE MENNESKE

(<https://www.historie-online.dk/boger/historiens-afslutning-og-det-sidste-menneske>)

RADIKALT - 1905-2005

(<https://www.historie-online.dk/boger/radikalt-1905-2005>)

I FAMILIENS NAVN

(<https://www.historie-online.dk/boger/anmeldelser-5-5/diverse-84/i-familiens-navn>)

Teatermuseet i Hofteatret

Det nyrestaurerede Hofteater tager imod

(<https://www.historie-online.dk/nyheder-og-aktiviteter-2-2/udstillinger-3-3/teatermuseet-i-hofteatret>)

(<https://www.historie-online.dk/nyheder-og-aktiviteter-2-2/turistbaaden-svanen-paa-mariager-fjord>)

(<https://www.historie-online.dk/nyheder-og-aktiviteter-2-2/fjord-mellem-menneske-og-natur>) (<https://www.historie-online.dk/temaer-9/artikler-51-51/historiens-aktoerer/historiens-aktoerer-80-niels-w-gade>)

(<https://www.historie-online.dk/nyheder-og-aktiviteter-2-2/tv-tips/tv-tips-uge-34-2026>) (<https://www.historie-online.dk/nyheder-og-aktiviteter-2-2/stort-klosteranlaeg-fra-middelalderen-i-roskilde>)

(<https://www.historie-online.dk/nyheder-og-aktiviteter-2-2/poelser-paa-farten>)